
Η Θεσσαλονίκη

Στο έργο των Θεσσαλονικέων πεζογράφων

IV. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΟΛΛΑΠΛΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

2. Η βυζαντινή παράδοση

2.3. Η πόλη της κοινωνικής πρωτοπορίας

Η πρώτη αστική επανάσταση των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη (1342-1349)²⁵ παρουσιάζεται με διαφορετικό τρόπο από τους Θεσσαλονικείς πεζογράφους. Τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά αιτήματα του κινήματος αξιολογούνται και αποτυπώνονται στα έργα τους ανάλογα με το χαρακτήρα και τις ιδεολογικές αντιλήψεις του καθενός.

Στο κείμενο "Κάτω απ' τις πυκνές δεντροστοιχίες" / *Η πρωτεύουσα των προσφύγων* είναι φανερό η έντονη απέχθεια του Ιωάννου για τη συγκεκριμένη επανάσταση. Αναφέρεται με περιφρόνηση στους Ζηλωτές, οι οποίοι "με τις θολές ιδέες τους και τα επιπόλαια καμώματά τους" αναστάωσαν ολόκληρη την αυτοκρατορία και επισημαίνει ότι "η ψυχή μου είναι με τους Ησυχαστές, αλλά, βέβαια, δεν το δείχνω" (36). Με παρόμοια συναισθήματα αποτυπώνει την επανάσταση των Ζηλωτών και ο Πεντζίκης σε τρία πεζά. Στο "Άποψη από τα βορειοδυτικά" / *Μπέρα Θεσσαλονίκη* θα αναφερθεί απλά στην έριδα που διαίρεσε το κράτος ανάμεσα στον Καντακουζηνό και στον Ιωάννη τον Ε' (77-78). Τις αρνητικές συνέπειες της επανάστασης μνημονεύει στο κείμενο "Ελπιδοφόρα παραδείγματα" / *Προς εκκλησιασμό*. Σημειώνει πως με πυρήνα τους λιμενεργάτες επιχειρήθηκε η εξάλειψη της άδικης οικονομικής διαφοράς που χώριζε τον πληθυσμό της πόλης. Το είδος όμως της δημοκρατίας που επιδιώχθηκε κατέληξε τελικά στην ολοκληρωτική αναρχία. Τονίζεται ο εξευτελισμός των αξιών, αλλά και οι αιματοχυσίες, οι λεπλασίες και οι εμπρησμοί στην πόλη που τελικά μετέστρεψαν τους κατοίκους της Θεσσαλονίκης ενάντια στους Ζηλωτές (70). Στο κείμενο "Άλλοτε και νυν", από το ίδιο έργο, ομολογεί τη συμπάθειά του για τους Ησυχαστές,

25. Πρέπει να σημειώσουμε ότι τις πληροφορίες για την επανάσταση αυτή και τον κοινωνικό της προσανατολισμό τις αντλούμε από τις μαρτυρίες αντιπάλων των Ζηλωτών: "Οι πτημένοι δεν άφησαν κανένα δικό τους κείμενο έτσι, τόσο οι πράξεις όσο και η ιδεολογία τους πρέπει να ανασυσταθούν μέσα από τα κείμενα των πιο σκληρών αντιπάλων τους [...] οι πηγές είναι ελάχιστες και κάθε άλλο παρά αξιόπιστες".

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1980, τόμ. Θ', σ. 154.

το θαυμασμό του για τον ηγέτη τους Γρηγόριο Παλαμά, καθώς και την αντιπάθειά του για τον "αρχηγό" των Ζηλωτών Βαρλαάμ και παρομοιάζει τελικά την επανάσταση με "εξέγερση των μαζών κάπως ανάλογη προς την κομμουνιστική" (30). Το κίνημα των Ζηλωτών δεν εκφράζει ιδεολογικά τον Πεντζίκη και τον Ιωάννου και δεν τους συγκινεί με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν με έμφαση μονάχα τα αρνητικά του σημεία.

Τελείως διαφορετική είναι η αντιμετώπιση του γεγονότος στη *Μεγάλη Πλατεία* του Μπακόλα, όπου μυθοποιείται απaráμιλλα η νεότερη ιστορία της Θεσσαλονίκης. Στους "Μέσους Χρόνους" του μυθιστορήματος,²⁶ και παράλληλα με τη βασική του ιστορία, εκτυλίσσεται στην πόλη και μία άλλη, που παραπέμπει στην επανάσταση των Ζηλωτών (50-55, 122, 224-230, 266-268, 317-321, 365-371, 429-435, 490-495). Σε μια πρώτη εκτίμηση ο χρόνος που χωρίζει τις δύο ιστορίες των εμφυλίων, 1342-1349 και 1945-1949, ξεπερνά τους έξι αιώνες. Ο χώρος όμως, όσο κι αν δεν έχουμε συγκεκριμένους τοπικούς προσδιορισμούς, είναι ο ίδιος, η Θεσσαλονίκη. Στα ιστορικά γεγονότα της πόλης διασταυρώνονται οι πορείες των ηρώων και καθορίζεται η προσωπική τους τύχη. Σ' ολόκληρο το μυθιστόρημα ο χώρος δεν εκλαμβάνεται ποτέ ως κάτι το στατικό, αλλά πάντοτε σε συνάρτηση με τις χρονικές αλλαγές.

Τα ιστορικά κοινά σημεία των δύο εμφυλίων είναι πολλά. Ο χαρακτήρας των επαναστάσεων είναι κοινωνικός. Ο πόλεμος και στις δύο περιπτώσεις έχει ως στρατηγικό στόχο την κατάληψη των σπουδαιότερων πόλεων. Οι νικητές, εκπρόσωποι της συντηρητικής τάξης που κυριαρχούσε, προσεταιρίστηκαν ξένες δυνάμεις ως βοηθούς, Σέρβους-Τούρκους / Άγγλους.²⁷ Πρόσκαιρα επικράτησαν οι επαναστάτες και έτυχαν μεγάλης λαϊκής αποδοχής. Τελικά, η ουσία της επανάστασης αλλοιώθηκε, γίνανε πράξεις αποτρόπαιες και σημαντικά λάθη και από τις δύο πλευρές, των νικητών / συντηρητικών, αλλά και των ηττημένων / προοδευτικών.

26. Για τη δομή του συγκεκριμένου μυθιστορήματος βλ. κεφ. II. Η λογοτεχνική αναδημιουργία της δομημένης πόλης / 2.1.1. Το παράδειγμα της *Μεγάλης Πλατείας*.

27. Βοήθεια από τους Σέρβους ζήτησαν και οι Ζηλωτές, βλ. Αλκμήνη Σταυρίδου – Ζαφράκα, ό.π., σ. 96.

Η πόλη στη *Μεγάλη Πλατεία* βρίσκεται σε επαναστατικό αναβρασμό, σε μια διαρκή αναστάτωση. Οι αναφορές συγκεκριμένων ιστορικών προσώπων της βυζαντινής περιόδου και ο σχολιασμός των θέσεων και των ενεργειών τους επιτείνουν τη συγκεκριμένη αίσθηση. Αυτό που αξίζει να επισημάνουμε, είναι η ολοφάνερη αμφισβήτηση του ρόλου της εκκλησίας και της υποτιθέμενης βοήθειάς της για την επιτυχή έκβαση της επανάστασης των Ζηλωτών (365-371 και 429-435).²⁸ Ο Μπακόλας, αν και δεν ονομάζει συγκεκριμένα σημεία της Θεσσαλονίκης, αποδίδει με ενάργεια καθοριστικά χρονικά στιγμιότυπα της ιστορίας της, όπως οι απεργιακές συγκρούσεις του 1936 (50-55) και τα μαρτύρια των Εβραίων (122), υπερβαίνοντας με τον τρόπο αυτόν τα συμβατικά ιστορικά και χρονικά πλαίσια. Ο στόχος για μια γενική παραλληλία της επανάστασης των Ζηλωτών και του δράματος του εμφυλίου στα σύγχρονα χρόνια, έχει επιτευχθεί. Να σημειώσουμε ότι από τις περιπτώσεις τις οποίες μελετήσαμε, ο παραπάνω παραλληλισμός είναι η μοναδική μυθοπλαστική ένταξη κομματιού της βυζαντινής ιστορίας σε κείμενο.